

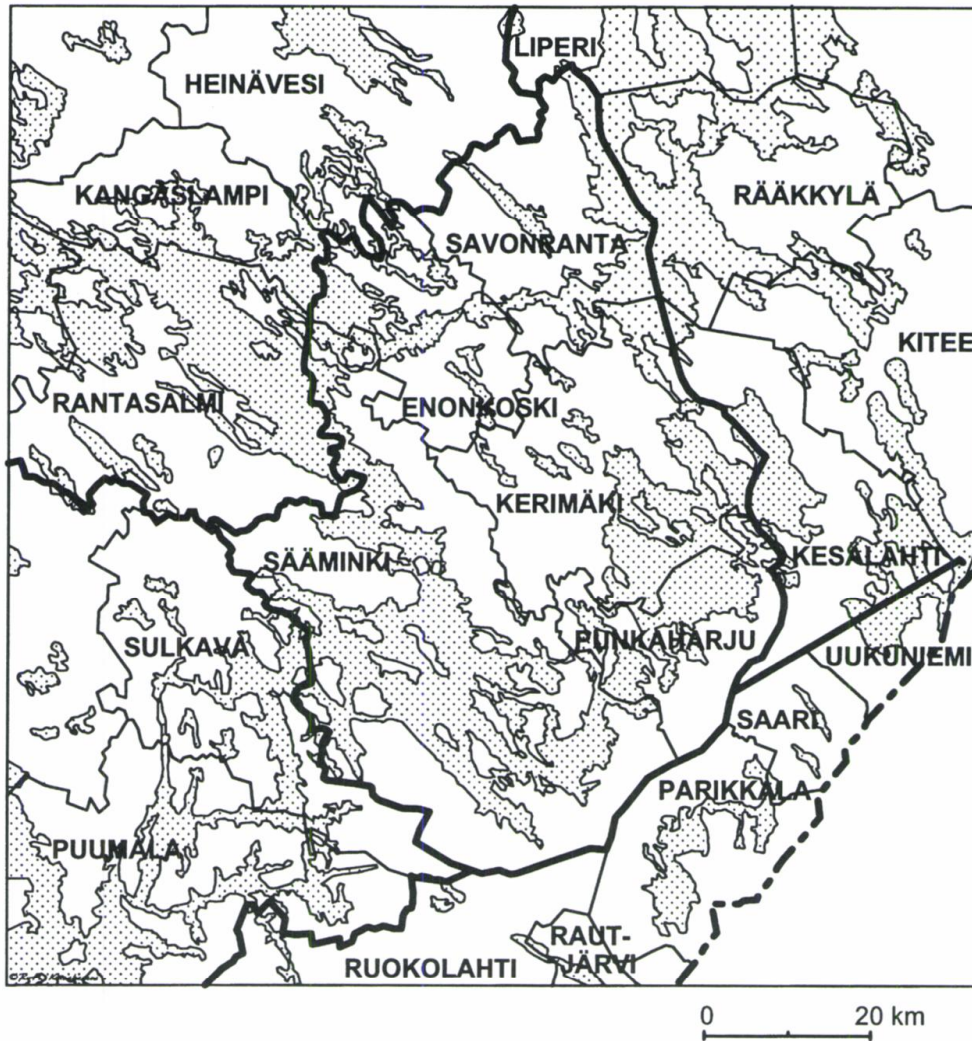
SAVONLINNAN SEUDUN VÄLIMURTEIDEN ANALOGIATAPAUKSIA

TAUSTAA

Savonlinnan seudun välimurteet sijaitsevat savolaisalueen kaakkoisreunalla. Murteistoon luetaan Savonranta, Enonkoski, Kerimäki, Punkaharju ja Sääminki (= nykyinen Savonlinna). Alue on kaikkiaan neljän murreryhmän puristuksessa: itäpuolella vastassa ovat itäiset eli Pohjois-Karjalan savolaismurteet, lännessä pohjois- ja eteläsavolaiset murteet ja etelässä kaakkoismurteet. (Kartta 1.) Savonlinnan seudun murteisto on yksi suomen viidestä siirtymämurrealueesta; omana murreryhmänään sitä on pidetty 1960-luvulta lähtien (ks. Terho Itkonen 1964: 30–31).

Väli- tai *siirtymämurteilla* tarkoitetaan fennistiikassa maantieteellisistä siirtymäalueita, joiden kieleen ovat vaikuttaneet eriaikaiset asutuskerrostumat tai murrekontaktit. Välimurteet ovat vakiintumattomia ja sisältävät runsaasti vaihtelua; niissä voi esiintyä myös muodosteita, joita sellaisenaan ei tavata lähtö- tai ympäristömurteissa. (Vrt. Trudgill 1986: 62–65; 1988: 547–550.) Välimurteiden variaatio on alueellista, niin että eri puolilla murteisto se toteutuu eriasteisena. Mutta se koskee myös idiolekteja: keskenään erilaiset idiolektit muodostavat varioivan murteen. Vaihtelu ilmenee idiolektinsisäisenäkin. Siten murteenpuhuja voi käyttää yhdestä piirteestä rinnan jopa kolmea eri varianttia, kuten Savonlinnan seudulla.

Savonlinnan seudun välimurteet ovat syntyneet karjalaisen ja savolaisen kielimuodon kohtaamisesta. Karjalan vähittäistä väistymistä ja savolaisuuden valtaanpääsyä on säädellyt Ruotsin ja Venäjän (alkuaan Novgorodin) rajan siirtyminen itään päin. Vanhin kieliraja alueella on ollut Pähkinäsaaren rauhan raja (1323), ja sen vaikutukset näkyvät murteissa vielä nykyäänkin: rajan itäpuolella — erityisesti nykyisten Savonrannan, Kerimäen ja Punkaharjun alueella — murteen karjalaispohjasta on säilynyt eniten merkkejä, kun taas länsipuolen, Säämingin länsi- ja eteläosien kansankielessä on monia yhtäläisyyksiä Etelä-Savon murteiden kanssa. Pähkinäsaaren rauhan raja ei kuitenkaan nykymurteissa ku-



Kartta 1. Savonlinnan seudun välimurteet ympäristöineen.

vastu jyrkkänä vaan pikemminkin liukuvana siirtymänä Itä-Savon ja Etelä-Savon murteiden välillä.

Myös ajallisesti seuraava valtakunnanraja, joka sovittiin Täysinän rauhassa 1595, on osaltaan muovannut Itä-Savon murteita. Sen ansiosta Ruotsin puolen savolaiset pääsivät laillisesti muuttamaan idemmäksi. Täysinän rauhan raja, joka on sijainnut suunnilleen nykyisellä Pohjois-Karjalan ja Savon maakuntarajalla, on eräiden piirteiden osalta edelleen varsin jyrkkä murreraja. Esimerkiksi suppeaa vokaalia seuraavan švaan kvaliteetista tai yks. 3. persoonan pronominin asusta voi melko luotettavasti päätellä, kummalta puolelta rajaa murteenpuhuja on: *silimä, kylymä* -tyyppinen švaa ja *hiän*-asuinen persoonapronomini ovat ominaisia Pohjois-Karjalan murteille, *silemä, kylömä* ja *hään* puolestaan Savonlinnan seudun murteille.

Joidenkin piirteiden edustus jatkuu Savonlinnan seudun murteista Pohjois-Karjalan eteläosiin saakka. Esimerkiksi jälkitavujen vokaaliyhtymien kehitys *oa > uu, öä > yy, ea, eä > ii* tunnetaan yhtenäisellä vyöhykkeellä, joka ulottuu Savonlinnan seudulta Rääkkylän–Tohmajärven korkeudelle itäisiin savolaismurteisiin ja Laatokan pohjoispuolisiin kaakkoismurteisiin. Suunnilleen samalla alueella esiintyy *ts*-yhtymän heikkoasteinen vastine *h* (*mehtä* : *mehässä*). Yhtenäinen esiintymisalue johtuu asutushistoriallisista syistä: 1600-luvun alkupuolella, Stolbovan rauhan jälkeen, väkeä siirtyi Suur-Säämingin alueel-

▷

ta nykyisen Pohjois-Karjalan eteläosiin ja Laatokan Karjalaan. Samansuuntaisena muutoliike jatkui vuosisadan lopullakin, erityisesti 1660- ja 1670-luvulla. (Saloheimo 1974: 11–15; 1986: 80, 144–145, 374; 1990: 170–176.)

Savonlinnan seudun murteiston sisäiseen vaihteluun on ollut vaikutusta erityisesti vanhan Kerimäen emäpitäjän synnyllä (1642). Kerimäki on alkuaan käsittänyt koko murreryhmän itäpuoliskon eli alueet, jotka nykyään kuuluvat Savonrannan, Enonkosken, Kerimäen ja Punkaharjun kuntiin. Myös Säämingin itäisimmät osat ovat aiemmin kuuluneet Kerimäkeen. Juuri vanhan Kerimäen alueella karjalaispiirteet ovat säilyneet kauan. Eräiltä osin savolainen ja karjalainen kielimuoto ovat muistuttaneet toisiaan vielä 1600-luvulla (ks. Palander 1996: 32), mutta ilmeisesti pääosin tuolta vuosisadalta on peräisin näiden kahden kielimuodon kilpailu. Monet nykymurteiden kontaminaatio- tai kompromissimuodot lienevät saaneet alkunsa 1600-luvulla.

Savolaisen ja karjalaisen kielimuodon törmäys ja siitä juontuva vaihtelu ovat usein syynä savolaisalueen kaakkoisosissa esiintyviin erilaisiin analogisiin muodosteisiin. Osa analogisista kehityksistä on tilapäisiä ja idiolektisia. Analogisen muodon tavoittaminen useammalta kuin yhdeltä kielenkäyttäjältä voi jo kertoa oireilusta, jossa kielijärjestelmä pyrkii yhtenäistämään muotosarjoja tai muotoryhmiä.

Esittelen seuraavissa luvuissa Savonlinnan seudun ja sen lähialueen murteille tyypillistä analogiaa. Esimerkit ovat peräisin vaihtelututkimukseni aineistosta (ks. Palander 1996: 20–21), jota olen eräiltä osin täydentänyt Nimiarkiston ja Muoto-opin arkiston tiedoilla. Useimpia tapauksia olen yksityiskohtaisemmin käsitellyt laajemmassa tutkimuksessani, joten esimerkiksi ilmiöiden levikkitiedot esitän tässä ylimalkaisemmin. Ryhmittelen esimerkit niiden tekijöiden mukaan, jotka ovat olleet analogian aiheuttajina. Lopuksi tarkastelen niitä yleisiä tendenssejä, joita aineistoni analogiatapauksista hahmottuu.

PYRKIMYS PARADIGMAN YHTENÄISYYTEEN

Savonlinnan seudun murteiden tunnusomaisimpia piirteitä on *ii* (< *ie*) jälkitavujen *ea*, *eä* -yhtymien vastineena. *ii*:tä esiintyy koko murreryhmässä, mutta vahvinta se on Kerimäellä, Punkaharjulla ja Säämingin eteläosissa. Tämän alueen itä- ja eteläpuolella Kiteeltä Parikkalaan saakka *ii* on vieläkin säännöllisempi. *ii* on mahdollinen esimerkiksi 2-tavuisten *e*-vartaloiden yks. partitiivissa (*kivi* : *kivvii*), jossa äännevuoksen jälkeen pääteaines edustuu samoin kuin *i*-vartaloissa (*pappi* : *pappii*). Taajakäyttöinen partitiivi on vaikuttanut sellaisiin sporadisiin tapauksiin, joissa *i*-aines on yleistetty esimerkiksi genetiiviin. Kiteeltä on merkitty: *Se ol... uuvvejjoulu' uattoiltana käytii onnii kuntelemassa. Sillon ol se, semmone sanottii' onninkunteluks, sitä.* (Forsberg 1988: 360.)

**eä*, *eä* -nomineissa *ii*-edustus on mahdollinen koko yksikkötaivutuksessa. Vaikka adverbiksi kiteytynyt mon. instruktiivi *oikein* ääntyy laajalti itä- ja länsimurteissakin *ee*:llisenä (*oikeen*; ks. esim. Räisänen 1972: 103; Juusela 1989: 153), siitä voi tavata myös *ii*:llistä asua, joka johtuu alkuaan *ea*-yhtymän sisältäneiden muotojen edustuksesta (esim. Savonranta *ðikii hienošta* [kuiduista]; Kesälahti *oikiin tärkeinä ootettii*; MA). *ea*, *eä* -yhtymien *ia*, *iä*, *ii* -edustus on paikoin vaikuttanut myös **eä*, *eä*-verbien taivutukseen siten, että toisinaan niiden imperfektimuodot muistuttavat *i*-vartaloisten supistumaverbien imperfektiä (esim. Rääkkylä *rupis ajettammaan sormii*; vrt. *rupijaa*, *ruppiin*, *ei ruppii*^x).

Vastaavasti jälkitavujen *oa*, *öä* -vokaaliyhtymien *uu*, *yy* (< *uo*, *yö*) -edustus lienee aiheuttanut *soitto-* ja *rohto-*nominien *u*-loppuisten nominatiiviasujen synnyn. *u*-aines on siirtynyt yks. partitiivista (esim. *soittuu*) nominatiiviin. *soittu-* ja *rohtu-*asuja tavataan juuri keskeisellä *uu*-alueella Savonlinnan seudulla ja Pohjois-Karjalan etelä- ja keskiosissa. Näihin rinnastuu adverbien *paljon u*:llisuus (esim. Punkaharju *ei kovim palju*; Sääminki *eij_oom mittää, paljum mittää*); sanan *paljo* partitiivissahan tavataan muutos *oa* > *uu* (*paljuu*). Verbiparadigmoissa *u* on toisinaan levinnyt 1. infinitiivistä 2. infinitiiviin. Niinpä Savonrannalta olen merkinnyt muodon *takkuissa* 'takoessa' (vrt. 1. inf. *takkuu^x*), ja Punkaharjulta on kirjattu esimerkki *suoraa sannui* 'sanoen' (Vuoriniemi 1947: 6; vrt. 1. inf. *sannuu^x*). **oda*-vartaloisissa supistumaverbeissä taas voi tavata *turpuš* 'turposi' -tyyppisiä imperfektejä, kun paradigmaan kuuluu *oa* > *ua*, *uu* -muutoksen sisältäviä muotoja (esim. *turpuvaa, ei turpuu^x*).

MUOTORYHMÄN PAINNE

Muotoryhmän yhtenäisyyspyrkimys käy ilmi eräistä nominien ja verbien taivutusmuodoista. Esimerkkejä on myös adverbeista.

Laaja-alainen itämurteisuus on mon. genetiivin *hen* (> *hin*) -päätte. Se on yleistetty mon. illatiivista, ja tuloksena on ollut genetiivin ja illatiivin synkreettisuutta (*maihen, mansikoihen, taloloihen*). (Ks. Turunen 1959: 75–76; Paunonen 1974: 229–230.) *Maihen, mansikoihen* -tyyppiset muodot ovat vaikuttaneet siihen, että *hen*-päätte on yleistetty myös 2-tavuisiin vartaloihin, joko pleonastisesti *poikiin, talloin* -genetiivi-illatiiveihin (*poikiihen, talloihen*) tai — kuten erityisesti Savonlinnan seudulla — suoraan monikkovartaloon (*poikihen, isäntihein, kàoppohen, talohen, kinttuhen*). Tällä tavoin on sekä monikon illatiivi että genetiivi saanut muotoryhmän sisäistä yhtenäisyyttä. (Paunonen mts. 230–231.) Vielä nykymurteissakin *hen*-päätte on kuitenkin illatiivissa yleisempi kuin genetiivissä, johon se on omaksuttu analogian kautta (Palander 1996: 186–188). Savonlinnan seudun murteiden omintakeiset *poikihen, talohen* -muodot ovat ilmeisesti syntyneet kahden erilaisen murrejärjestelmän törmäyksestä. Taustalla voivat olla sellaiset kaakkoismurteissa tavattavat genetiivi-illatiivit, joissa monikkovartaloon liittyvää *hen*-päätettä seuraa possessiivisuffiksi (esim. *omiheis kans*).

Nähtävästi *o*-vartaloisten nominien yks. partitiivi on vaikuttanut siihen, että toisinaan *a*-vartalonkin partitiivi voi olla *uu*-loppuinen: Savonranta *kuka teki sitä hommuu* ['hommaa']; Enonkoski *satakolome vuotta aikuu* ['aikaa']; Kerimäki *montakaak kertuu* ['kertaan']. Kun Itä-Savon murteissa *oa*-yhtymän vastineina voivat vaihdella *oo* ja *uu* (*peltoo* ~ *peltuu*), näyttää *uu* joskus tulevan *oo*:n tilalle silloinkin, kun murteenmukainen *oo* olisi diftongiutumisen tulos (*hommoo* → *hommuu*). Vastaavalla tavalla niissä sydänsavolaisissa murteissa, joissa *oa*-yhtymä on yleisesti säilyneenä mutta rinnalla esiintyy *oo* (esim. *verko(v)a* ~ *verkkoo*), kuulee joskus *a*-vartaloistakin sellaisia partitiiveja kuin *jos on vanhasta varova* ('varaa'; Kangaslampi) tai *puarmova* ('paarmaa'; Sulkava). Analogia ei tosin rajoitu pelkästään partitiiveihin, *uu* voi nimittäin sporadisesti esiintyä *oo*:n tilalla myös 1. infinitiivissä (esim. Savonranta inf. *tappuu^x* 'tappaa').

Savonlinnan seudulla ovat potentiaalinen preesensissä analogiset vokaalivartaloiset muodot suorastaan yksinomaisena edustuksena *tulla, mennä, panna, haista ja päästä*

-verbeissä. Analogisia *tulenoön, mänenöön* -tyypin muotoja tavataan lähimmissä ympäristömurteissakin, erityisesti kaakkoismurteiden puolella mutta myös osissa Pohjois-Karjalaa ja Sydän-Savoa. Analogian mallina ovat olleet 2-tavuisten vokaalivartaloisten verbien potentiaalimuodot (*hakenoon, lähtenöön, istunoon*). Perimmäiset syyt odotuksenvastaiseen vokaalivartaloiisuuteen lienevät loppu-*n:n* katotendenssi sekä yleisgemaatio, jotka taajakäyttöisissä *tulla, mennä* ja *panna* -verbeissä aiheuttaisivat indikatiivin ja potentiaalilin yhteenlankeamista (*mänöö → männöö – männöön → männöö*).

Adverbeissa muotoryhmään mukautuminen näkyy *sikält(i)* 'sikäli', *mikält(i)* 'mikäli' -tapauksissa. Näitä muotoja tavataan Pohjois-Karjalan eteläosista Laatokan luoteisrannan kautta Kannakselle ulottuvalla vyöhykkeellä; tietoja on myös Inkerin suomalaismurteista (Virtaranta 1962: 643–645, 649). Savonlinnan seudulta olen merkinnyt *sikält(i)*-muotoa Punkaharjulta ja Säämingistä. *sikäli, mikäli* -tyyppiset *li*-loppuiset adverbit ovat kuuluneet alkuaan karjalan kieleen. Savolaismurteet ovat mukauttaneet ne *enemmälti, laajalti, leveälti, paljolti, pitkälti, suuremmalti* -adverbeihin, jotka muodostavat laajahkon yhtenäisen ryhmän. Analogiset muodot lienevät peräisin aikaisintaan 1600-luvulta. (Virtaranta mts. 645–646.)

TOISIAAN MUISTUTTAVIEN VARTALOTYYPPIEN KESKINÄINEN VAIKUTUS

Eräiden vartalotyyppeiden taivutus on eri syistä osin langennut yhteen. Tästä on voinut seurata muutos nominatiiviasuun tai laajempi taivutuksellinen sekaantuminen.

Etelä-Savossa ja sieltä levinneenä Savonlinnan seudullakin eräät **γα, γά* -loppuiset nominit voivat edustua *s*-loppuisina (esim. *pihlas*). Vanhastaan karjalaispohjainen ja laajalti nykyisissä itämurteissa tavattava muototyyppi on ollut *j*:llinen (*pihlaja*). Keski-Suomesta Kiteen–Pälkjärven seuduille yltävällä savolaismurteiden vyöhykkeellä *j* on tästä nimitystyypistä kadonnut (*pihlaa : pihlaan*), ja savolaismurteiden eteläosissa *pihlaa*-tyyppi on jälkitavujen pitkän vokaaliaineksen varassa sekaantunut *rikas, sairas* -tyyppiin (*riikkaan : rikas – pihlaan : pihlas*). Savonlinnan seudulla *s*-loppuisina esiintyvät vain *katas, petäs, pihlas* ja *veräs*; Etelä-Savon murteissa on mahdollinen myös *apas* (Mielikäinen 1981: 238). Sen sijaan *käräjä* ja *pitäjä* eivät Etelä-Savossakaan edustu *s*-loppuisina, ja ne ovat usein myös säilyttäneet *j*:n. Tämän on arveltu johtuvan kirjakielen vaikutuksesta. (Kettunen 1940b: 242–243; Mielikäinen mts. 235–237.)

Analogisesti *s*-loppuiseksi on muuttunut myös alkuaan *h*-loppuinen *tuore*. Savonlinnan seudulla asu *tuores* on yleinen: Savonranta *neljä kuutijuu tuoresta ropsii*; Enonkoski *tuoresta rimmoo*; Punkaharju *senvuotista kasvii* ['kasvua'], *tuoresta verestä*; Sääminki *tuoresta lihhoo*. Yksikön nominatiivia ja partitiivia lukuun ottamatta *tuore* taipuu samoin kuin *kirves*, jonka taivutustyyppi on tarjonnut analogiamallin. *s*-loppuisuuteen on voinut vaikuttaa myös laajalti itämurteissa tavattava synonyymi *veres*. Asu *tuores* tunnetaan eteläsavolais- ja kaakkoismurteissa (Mielikäinen 1981: 281; Ruoppila 1955: 87; Leskinen 1963: 274). Sen itäsuomalainen levikkialue viittaa vanhaan karjalaisuuteen, *s*-loppuisena sana esiintyy nimittäin mm. nykyisessä karjala-aunuksessa (SKES).

Useissa jälkitavujen vokaaliyhtymissä kehitys on savolais- ja kaakkoismurteiden rajamailla johtanut samaan lopputulokseen. *ii*:nä voivat edustua *ea, eä, ia, iä, io, iö* ja *iai*,

iäi -yhtymät. Yksikkötaivutuksessa esiintyvän *ii*:n varassa on toisiinsa sekaantunut kaikkiaan viiden vartalotyypin taivutus, niin että alueella tavataan **eða*, *eðä* -nominien mallin mukaisesti sellaisia mon. partitiiveja kuin *sikeitä* 'sikiöitä, lapsia', *asseita* 'asioita', *kauppeita* 'kauppiaita' ja *ruumeita* 'ruumiita' (vrt. *vaikeita*). *is* ja *ias* -loppuisista nomineista ovat rinnalla käytössä *ruumioita*, *kauppioita* -muodot, joiden mallina taas ovat *io* ja *ia* -loppuisten nominien odotuksenmukaiset mon. partitiivit (*kallioita*, *asioita*). Erityisesti alueen pohjoisosissa *ea*, *eä* -yhtymien *ee*-edustus on puolestaan vaikuttanut siihen, että myös *ia*- ja *is*-nominien yksikkötaivutukseen on paikoin omaksuttu *ee* (*latteela* 'lattialla', *kalleena* 'kalliina'). Tämä analogia on yksikkömuotoihin levinnyt *ei*-monikkovartalon avulla; tällainen kehitys on nähtävissä myös Etelä-Savon murteissa (ks. Mielikäinen 1994: 131–134). Taajakäyttöiset **eða*, *eðä* -nomininit ovat siis temmanneet mukaansa muita nimitystyyppisiä, joiden taivutus on joltain osin muistuttanut niiden taivutusta, ja siten ne ovat sysänneet liikkeelle kokonaisia analogiaketjuja.

sen-päätteinen yks. illatiivi on alkuaan kuulunut vain nomineihin, jotka ovat olleet *h*-loppuisia tai joiden taivutuksessa on ollut *s* : *h* -vaihtelu (**tervehesen*, **sairahasen*). Kun jälkitavujen vokaalienvälinen *h* on kadonnut, *sen*-päätettä on jäänyt edeltämään pitkä vokaali. Tämän mallin mukaan *-sen*-illatiivi on laajentunut koskemaan myös muita sellaisia nomineja, joiden taivutusvartalo päättyy pitkään vokaaliin (*vaikeesen*, *hakkuusen*). Nykyisissä Savonlinnan seudun murteissa *-sen*-illatiivi on tällaisissa nomineissa lähes yksinomainen. Joskus rinnalla tavataan pitkävokaalista päättevarianttia *-seen*: *kammiisee*, *konneeseen* (Kerimäki), *kaplaasee* (Punkaharju) ja *jokkuuseen* (Sääminki). Sekin on analogian tulosta; mallina ovat olleet *inen*-nominien illatiivit, joissa *se*-aines on kuulunut vartaloon (esim. *ihmiseen*).

Analogiasta, joka on syntynyt kahden historiallisesti eriaikaisen äänteenmuutoksen pohjalta, on esimerkkinä *ht*-yhtymän omaksuminen eräiden 2-tavuisten *e*-vartaloiden nominatiiviin. Koska ilmiöstä ei ole aiempia mainintoja, hahmottelen esimerkkipointojen avulla myös sen levikin. Seuraavassa luettelen esimerkkejä sanoittain sekä Savonlinnan seudulta että ympäristömurteista. Arkistokokoelmien erisnimet ovat transkriptioasussaan; esimerkeissä erisnimet on osoitettu lyhenteellä (en.) vain, kun se merkityksen selvytyden kannalta on välttämätöntä.

riiht(i) pro *riih(i)*:

SAVONRANTA *riihtmiemi* ~ *riihmiemi*, *riihtsuar* ~ *rihtsuar* ~ *riihisuar*, *riihtlahti* (NA) | ENONKOSKI *riihtpelto* ~ *rihtpelto*, *riiithaka* (NA) ~ *riihi*, sehän ku ol tu^{ta} kylömänä | KERIMÄKI *riihtmäilä* ['Riihimäellä'] ol ensimmäiner ratijo tiälä (SKNA 3519: 2) ~ vielähään tuo tuossa *riihi* töröttää | SÄÄMINKI iso *riihtti* (MA); piti *riiht* ollan niij korkii (SKNA 8265: 1); *riihtkanhas* (NA).

RÄÄKKYLÄ siinä Leppovuarass ol *riiht* (Forsberg 1988: 339–340); *riihtlahti*, *riihtpelto* (NA) | KITEE *riihtkallii*, *riihtkanhas*, *riihtkapale*, *riihtkylä* ~ *riih(i)*kylä, *riihtlato*, *riihtmiemi*, *riihtpelto*, *riihtportti* (NA) | KESÄLAHTI *riihtkaliisuo* (NA) ~ *riihi* piti lämmittee | TOHMAJÄRVI *riihtkäivo*, *riihtlato* (NA) || HEINÄVESI todesella puole' or *riihtrakennus*; olokuuv vaekka miñkäläener *riiht* (MA) | KANGASLAMPPI *riihtkallio*, *riihtpelto* (NA) || VALKJÄRVI *riihtinniityt*, *riihtimmäk* (NA).

louht(i) pro *louh(i)*:

ENONKOSKI *louhtpelto* (NA) | KERIMÄKI *louhtlahti* (NA).

RÄÄKKYLÄ korvalouht' 'Korvalouhi', *louhtkuarre* 'Louhikaarre', *louhtkiijjes*, *louhtlahti*, *louhtluoto* (NA) | KITEE *louht* aho ~ *louh* aho, *louhtsuar*

▷

~ *lõuhsuar* (MA); *louhthuuhta* [en.] om mehän keskele tehty; *lõuhtsalami* (NA)
|| PARIKKALA *louhtvuor* 'Louhivuori' (NA)

tuoh(t)i pro *tuoh(i)*:

SÄÄMINKI mut se *tuoh(t)* ei kuumennu [kaskea viertäessä] (SKNA 8265: 1);
tuoh(t)kontti selässä sinnen niitule; *tuoh(t)virsutha* [jalassa kaskella] (MA) ~ niin
ku on nyttiin niitä *tuoh(t)ossuja*.

SAARI *tuoh(t)niem* (NA) | VALKJÄRVI *tuoh(t)kontti* ol tietyst tuohest (SMSA
Aarne Sipponen 1955) | LEMI *tuoh(t)järvi* (NA).

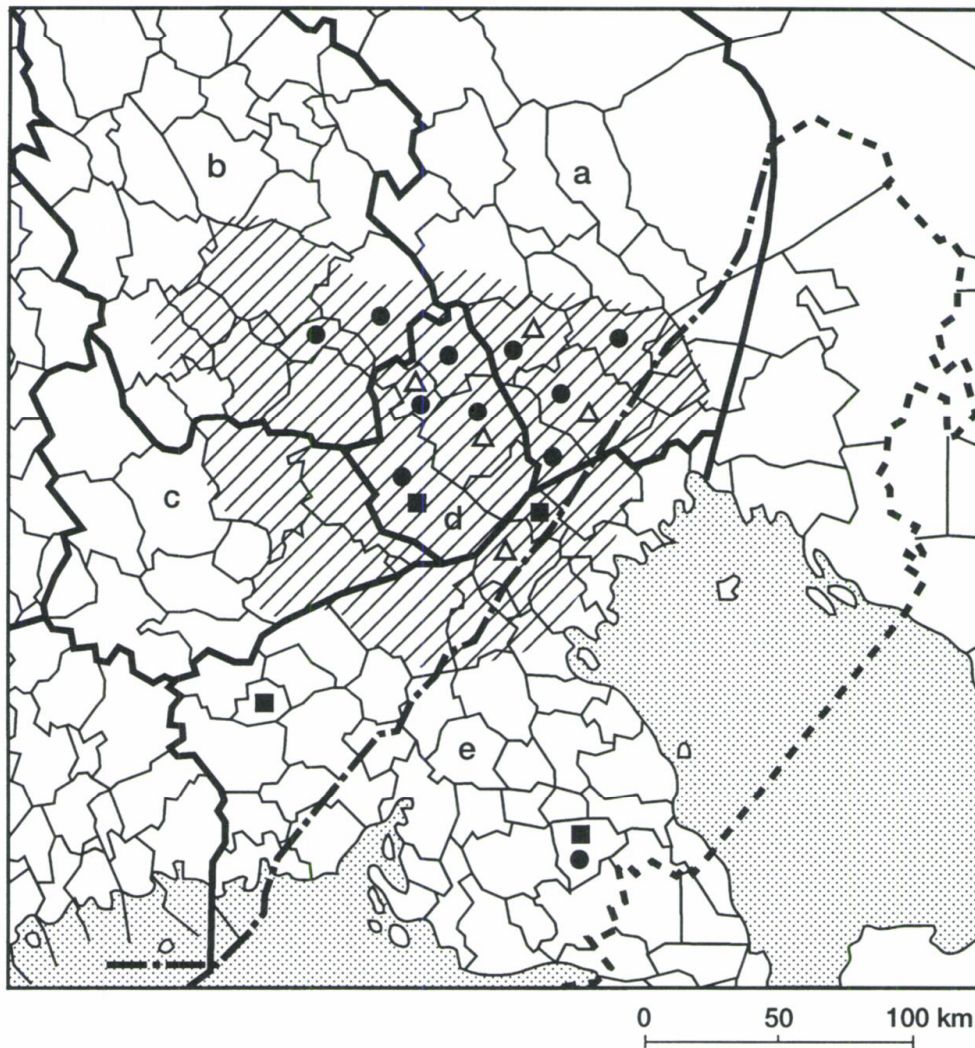
Yleisintä analoginen *ht* on *riihi*-sanassa. Savonlinnan seudun murteista *riiht(i)*-asun levikkialue ulottuu Pohjois-Karjalan eteläosiin ja pohjoissavolaisten murteiden puolelle. Asua tavataan myös paikoin kaakkoismurteissa. *louht(i)* ja *tuoh(t)i* ovat harvinaisempia (mihin vaikuttaa jo sekin, että näiden sanojen esiintymistiheys käytetyissä aineistoissa on ylipäättään pienempi kuin *riihi*-sanalla). Analogiset muodot ovat kiteytyneet erityisesti paikannimiin. Kuitenkin analogisten asujen rinnalla tavataan kaikkialla odotuksenmukaisia muotoja.

Analogista *ht*-nominatiivia esiintyy sillä alueella, missä on voimassa *ts*-yhtymän heikkoasteinen vastine *h*. Poikkeuksena ovat vain Valkjärven ja Lemin tapaukset, jotka Valkjärven *tuoh(t)kontti*-tietoa lukuun ottamatta ovat paikannimistä. (Ks. karttaa 2.) *mehtä* : *mehän* -edustusta tavataan koko Savonlinnan seudun murreryhmässä, mutta lähes poikkeuksetonta se on murreryhmän itäosissa, mistä sen alue jatkuu Pohjois-Karjalan eteläosiin ja kaakkoismurteisiin (Palander 1996: 159–161). Kaakkoismurteissa *ht* : *h* on yleisintä Luoteis-Laatokan ryhmän pohjoislaidalla; muiden varianttien rinnalla se on mahdollinen myös Hiitolassa, Kurkijoella ja Jaakkimassa sekä Sortavalan seudulla (Leskinen 1963: 192–194). Sydänsavolaismurteissa *ht* : *h* -alue ulottuu Pieksämäen–Leppävirran tienoille Pohjois-Savossa ja Juvan–Puumalan linjalle Etelä-Savossa. Kettusen kartaston (1940a: 8) levikitietojen mukaan *ht* : *h* -edustuksen alue olisi aiemmin ollut laajempi. Kettusen kartta voi osin olla virheellinen; kuitenkin eriaikaiset tiedot Etelä-Savon murteista viittaavat siihen, että *ht* : *h* -alue on jatkuvasti ollut supistumaan päin. (Mielikäinen 1981: 129–133.)

mehtä : *mehän* edustus on syntynyt karjalaisen *tšs* : *tš* -edustuksen ja savolaisen *ht* : *t* -edustuksen törmäyksestä. Levitessään etelään päin *ts*-yhtymän vastine *ht* sekaantui myöhäiskantasuomalaiseen *ht*-yhtymään (*lehti* : *lehen*). *riiht(i)*-tyypin syntyyn vaikuttanut *mehtä* : *mehän* -edustus on siis sekin analogian tulosta. (Ojansuu 1915: 34; Leskinen 1963: 198–199.) *lehti* : *lehen* -vaihtelu koskee lähes kaikkia itämurteita (ks. Kettunen 1940a: 81), ja siihen ovat mukautuneet myös eräät *ks*-yhtymän sisältäneet vartalot (*haaksi* → *haahti*, *vaaksi* → *vaahti*, *laksi* → *lahti*). *mehtä* : *mehän* -vaihtelu on ilmeisesti saanut alkunsa 1600-luvulla ja vahvistunut savolaisalueen kaakkoiskulmalla ja läheisissä kaakkoismurteissa seuraavina vuosisatoina.

riiht(i)-tyyppi on siis syntynyt sekaantumisesta niihin vartaloihin, joissa vaikuttaa *ht*-yhtymän tai savolaisen *ts*-yhtymän astevaihtelu. Analogian kulkua voidaan kuvata seuraavasti:

lehti : *lehen* → *vuaht(i)* : *vuahen*, *lahti* : *lahen*
↓ ↓
veiht(i) : *veihen*
↓ ↓
riiht(i) : *riihen*.



Kartta 2. Analoginen *ht* eräissä nominatiiveissa.

- *riiht(i) 'riihí'*
- △ *louht(i) 'louhi'*
- *tuoh(t)i 'tuohi'*

Viivoituksella on osoitettu *mehtä : mehän* -astevaihtelun alue.

- a = itäiset savolaismurteet
- b = Pohjois-Savon murteet
- c = Etelä-Savon murteet
- d = Savonlinnan seudun välimurteet
- e = kaakkoismurteet.

Analogiaa on ohjannut umpitavun alkuinen *h* ja toisaalta myös vahva-asteinen yks. partitiivi (*riihtä*); esim. *lahti*-sanan partitiivissa tavataan Savonlinnan seudulla konsonanttivartaloisuutta: *Savonranta vaikka se ol'keskelä lahta; siintä enne ajettii muantiele siikalahta* [en.] *myöte*; *Kerimäki lähelä sitä luotojärvel* [en.] *lahta*.

▷

KAHDEN SANDHI-ILMIÖN TOISIINSA SEKAANTUMINEN

Mitä etelämmäs savolaismurteiden alueella tullaan, sitä enemmän murteissa alkavat vaikuttaa kaakkoismurteissa yleisemmin esiintyvät loppu-*k*:n ja loppu-*n*:n kato. Kadon ja säilymäedustuksen vaihtelu raja-alueella on saanut aikaan sen, että ilmiöt pyrkivät sekaantumaan keskenään: muotoon, johon alkuaan on kuulunut -*n*, palautetaan analogisesti **k*:ta edustava loppukahdennus, joskus jopa -*k*. Näin voivat käyttäytyä *sen*-päätteinen illatiivi (esim. Punkaharju *ðikeesek kättee, akkakalliisep* [’Akkakallioon’] *pyrkimää*; Sääminki *valamiiset talloo*) sekä *ten*- ja *isin*-loppuiset adverbit (Punkaharju *jokija myötet tuota*; Savonranta *mie otan takasik*). Sporadisesti **k*:llisina voivat esiintyä eräät muutkin muotoryhmät, esimerkiksi komitatiivi (Punkaharju *laqtasinneep päævinee*; Vuoriniemi 1947: 9) ja instruktiivi (Sääminki *ðisha siinä vòinuk käyväh hullummikkii*). Jopa aktiivin 2. partisiiopin *n*-loppuinen muotokin *saada tehneen* ’tehneeksi’ -tyyppisessä rakenteessa voi tilapäisesti edustua **k*-loppuisena (Sääminki *suahaal làota lyöneek kiinis sèinää*).

Koko Savonlinnan seudun murreryhmässä, mutta erityisesti sen eteläosissa, *kin* ja *kaan*, *kään* -liitteet ovat yllättävän usein -*n*:llisiä, kun ne savolaisalueella tavallisesti ovat **k*:llisiä (esim. Kerimäki *erräänniij kerran, senniij kuitennii sai[n]*, *ei ookkaan ensinkää*; Punkaharju *se masinistiin* [’masinistikin’] *tu’ miul luokse, myökiin tehtii, käytiin kiin tuolta*). *n*-loppuisia liitteitä on paitsi Savonlinnan seudulta myös Pohjois-Karjalan eteläosista, ja -*n*:llisinä voivat esiintyä sekä heikko- että vahva-asteiset variantit (Mäkelä 1993: 105, 107). Kun vokaalin edellä liitepartikkeli edustuu yleensä vokaaliloppuisena tai siihen liittyä puristussupistuma, sen lähtömuoto voi periaatteessa olla joko **k*- tai *n*-loppuinen. On hyvin mahdollista, että -*n*:lliset liitepartikkelit eivät tällä kaakkoissavolaisella raja-alueella varsinaisesti palaudukaan *n*-loppuisiin muotoihin, vaan loppukonsonantin katotendenssin takia niihin on alettu analogisesti palauttaa -*n*. Siten *n*-loppuiset liitteet olisivat tällä alueella verrattain myöhäisiä.

Läheisten sandhi-ilmiöiden keskinäinen vaikutus käy ilmi myös aktiivin 2. partisiiopissa. Pohjois-Karjalassa, missä loppu-*k* on osassa aluetta säilynyt aivan viime aikoihin asti, alun perin *t*-loppuiset partisiiipit ovat mukautuneet **k*:llisiin muotoihin. Tämä näkyy yleisimmin loppukahdenteisuutena, kuten laajalti suomen murteissa (*on tehny sen*), mutta **k*:n säilymäalueilla partisiiippi voi päättyä *k*:honkin (Rääkkylä *lienev voan tulluk, kyllä siitä nyt om päässyk, èi siinä nàoloja olluk*). Loppu-*k*:ta vastaavan edustuksen levittäytymisen loppu-*t*:n tilalle ilmenee Pohjois-Karjalan ja Savonlinnan seudun murteissa myös *ut*, *yt* -nomineissa, jotka ovat usein loppukahdenteisia (Savonranta *olukkàuppa, lyhy’ ikäsii*; Enonkoski *kevyssòutunev vene, pehmym mua*; ks. myös Turunen 1959: 128–129). Tämä edustus tunnetaan Kainuun murteissa asti.

KONTAMINOITUMIA

Eri tutkijoilla ja koulukunnilla on toisistaan poikkeavia käsityksiä siitä, kuuluuko kontaminaatio analogia-ilmiöihin (ks. Anttila 1977: 67; 1996: 7; McMahan 1994: 84). Esimerkiksi Bloomfield (1979 [1933]: 422–423) pitää kontaminaatiota osana analogiaa; Erkki Itkosen mukaan taas kontaminaatio on analogian sukulaisilmiö (1966: 201). Konta-

minaatioissa on kysymys kahden samafunktion muodon sekoittumisesta toisiinsa, ja tuloksena on uusi muoto, joka on kompromissi näistä lähtömuodoista.

Etelä-Savon itälaidalla ja itäpuolisessa naapurustossa tavataan *olla*-verbin aktiivin 2. partisiiipista pleonastisia *ollana*-muotoja (Sulkava *ku eij ollana näissä seuvuussa*; Sääminki *ei niit ollana puhena*). Muodot ovat syntyneet kontaminaation tietä eteläsavolaisesta haplogogisesti lyhentyneestä, assimiloituneesta *olla* (< *olna* < *ollunna*) -essiivipartisiiipista ja lyhentymättömästä *ollu(n)na*-partisiiipista. Analogia on tuottanut *olla*-verbistä myös sellaisia lyhentyneitä partisiiippeja, jotka ovat loppukahdenteisia tai jopa *k*-loppuisia: Sääminki *työ otta koko viikon ollap petissä*; *tyttölöissä ei rokkoja ollak*. Muodot selittyvät vokaaliloppuisen *olla*-partisiiipin ja loppukahdenteisen (**k*-loppuisiin muotoihin mukautuneen) *ollu^x*-variantin kontaminoitumisesta. Vaikuttamassa on lisäksi saattanut olla samanasuinen 1. infinitiivi *olla^x*.

Toisena esimerkkinä kontaminaatiosta ovat eräät **aðe*, *äðe* ja **eðe* -tapaukset, joiden vokaaliedustus on kompromissi karjalaisesta ja savolaisesta jatkokehityksestä. Suurimpana tapausryhmänä ovat 2. infinitiivin inessiivi- ja instruktiivimuodot, jotka Savonlinnan seudulla, Pohjois-Karjalan eteläosissa ja pohjoisissa kaakkoismurteissa voivat edustua *antoissa*, *kynteissä*, *antoin*, *kyntein* -asuisina. Taustalla ovat karjalaiset *oa*, *eä* ja savolaiset *ai*, *äi* -diftongit (karjalassa esim. *andoaśśa*, savossa *antaissa*). Samanlaista edustusta on 3- ja useampitavuisissa *le*-verbeissä (*ei tuhloile^x*, *hätteilä^x*), eräissä nomineissa *ai*-yhtymän vastineena (*atrain* 'atrain', *avvain* 'avain', *kauloin* 'kaulain', *sapiloila*, *katroita*) ja jopa *ttain*, *ttäin* -adverbinjohtimessakin (*nurkittoi*, *syrjittein*). Myös sanan *kevät* taivutuksessa *ee* (*keveellä*, *keveestä*) on syntynyt karjalaisen ja savolaisen variantin sekoittumisesta: karj. *keveällä* + sav. *ke(v)väillä* → *keveillä* > *keveellä* (ks. Leskinen 1963: 153). Kontaminaatiomuodot vaihtelevat savolaistyyppisten muotojen kanssa, mutta ovat suppeahkolla esiintymisalueellaan toistaiseksi pitäneet hyvin pintansa.

Kolmannen persoonan *nsa*, *nsä* -omistusliitteellä on Savonlinnan seudulla useita vastineita. Alueen keski- ja pohjoisosissa valtavarianttina on pohjoissavolainen *poikasa^x*, *äitisiä^x* -muototyyppi. Eteläosissa vallitsevat *e*:lliset *poikase^x*, *äitise^x* -muodot. Rinnalla tavataan erityisesti Kerimäen, Punkaharjun ja Säämingin murteissa pitkävokaalisia *poikaase^x*-omistusmuotoja, jotka ovat tyypillisiä kaakkoismurteille, sekä paikoin *poikaasa^x*-muotoja. Savonlinnan seudun murteiden omistusliitteissä on nähtävissä eteläisen, karjalaispohjaisen, ja savolaisen possessiivisuffiksin sekaantumista. Vanha karjalainen 3. persoonan omistusliite on ollut *-hen*, johon palautuvat karjala-aunuksen *käteh* ~ *kädeh* 'kätensä' -muodot ja eteläisille kaakkoismurteille ominaiset pitkävokaaliset *poikaa*, *kättee* -muodot. Jotta omistusmuodot pysyisivät erossa samanasuisista illatiiveista, on omistusmuotoihin lisätty suffiksi *-sen* (**kätehen* + *-sen* >> *kä(t)teese*). (Ruoppila 1937: 63; Leskinen 1963: 243.) Näin syntyneet pitkävokaaliset *poikaase(n)*, *kättee(n)* -muodot ovat pleonastisia. Kun tämä kaakkoinen muototyyppi törmäsi savolaiseen lyhytvokaaliseen *poikasa^x*-tyyppiin, syntyi kahdenlaisia kontaminoitumia. Näistä laajalevikkisempi on lyhytvokaalinen, usein loppukahdenteinen *poikase^x*-muototyyppi, joka on yleinen Säämingissä ja Etelä-Savossa. Harvinaisempi kontaminaatiotyyppi on *sa^x*, *sä^x* -suffiksi, johon liittyy pitkävokaalisuus (*poikaasa^x*). Sitä esiintyy eniten Enonkoskella, Kerimäellä ja Punkaharjulla.

antoissa-tyypin diftongin samoin kuin *poikase^x*, *poikaasa^x* -omistusmuotojen synty on jossain määrin verrattavissa lounaisissa välimurteissa ilmenevän lyhytvokaalisen *anta^x*

▷

'antamaan' -tyyppisen infinitiivin kehittymiseen (esim. *pojat jäi kyntäs sit*). Senkin selityksenä voitaneen pitää kahden maantieteellisesti lähekkäisen — lounais- ja hämäläismurteisen — fonologis-morfologisen järjestelmän sekaantumista toisiinsa (ks. Lehtimäki 1972: 132–144).

KOKOAVAA TARKASTELUA

Analogia ja ääntenmuutos voidaan nähdä vastakkaisina voimina: kun ääntenmuutos vetää paradigmoja eri suuntiin ja siten hajottaa morfologista järjestelmää, analogia toteutuksessaan tasoittaa eroja ja yhtenäistää taivutusta. Ääntenmuutokset ovat siten säännöllisiä mutta aiheuttavat säännöttömyyttä, kun taas analogia on epäsäännöllinen ilmiö mutta saa aikaan säännöllisyyttä. (Ns. *Sturtevantin paradoksi*; Sturtevant 1947: 109; McMahan 1994: 79; Anttila 1996: 9.) Alkuperäinen sysäys analogiseen innovaatioon voi olla juuri ääntenmuutos. Kun vartalo tai pääteaine muuttuu, siitä voi seurata muodon morfologinen uudelleen analysointi ja lopputuloksen analoginen yleistäminen uusiin ympäristöihin (Anttila mts. 10). Analogian taustalla on assosiaation varassa saatu yhteys toisiin tapausryhmiin ja näiden mukauttava vaikutus, »joukon vaikutus» (gang effect; ks. Skousen 1989: 112–114, 120–123, 132). Vaikuttavien tapausryhmien koko vaihtelee: analogiaa voi syntyä sanan paradigman sisäisestä paineesta, kokonaisesta muotoryhmästä tai siitä, että sana muistuttaa joltain taivutuksensa osalta toista vartalotyyppeä, jolloin sanan koko taivutus muuttuu. Taivutustyyppien osittainen limittyminen aiheuttaa epäselvyyttä paradigman sisäisiin suhteisiin; Savonlinnan seudun aineistossa limittymistä on erityisesti yksikkömuodoissa, joiden pohjalta on useita mahdollisuuksia muodostaa monikkotaivutus. (Taivutuksen limittymisestä ks. Paunonen 1976: 87–90.) Joskus vaikuttavat tekijät kietoutuvat yhteen: esimerkiksi *ruumioita*, *kauppioita* -tyyppiset sekaantumamuodot johtuvat yksikkötaivutuksessa esiintyvän *ii:n* ohjailevasta vaikutuksesta, mutta ilmeisesti myös muotoryhmän, monikon partitiivin, imusta (ks. esimerkkejä Palander 1996: 311–312). *kauppioita*-tyypissä voi lisäksi olla vaikuttamassa kontaminaation kautta syntynyt diftongi (vrt. *antoissa*, *katroita*).

Analogiassa on pyrkimystä säännön yksinkertaistamiseen, ja siten esimerkiksi paradigma yhtenäistyy. Kokonaisuuden kannalta lopputulos voi kuitenkin jäädä keskeneräiseksi. Esimerkiksi **eða*, *eða* -nominien mallin mukaista analogista monikkovartaloa tavataan eniten partitiivissa (esim. *kalleita* 'kalliita'), muissa sijamuodoissa harvemmin. Sanastossa analogia vaikuttaa yleensä vain osaan mahdollisista tapauksista. Niinpä *korkei*-tyyppisen monikkovartalon omaksumisessa näyttäisi olevan seuraava vartalotyypeltäinen järjestys: yleisintä se on *is*-loppuisissa nomineissa (*nàureihen*, *rukkeista*, *ruumeita*, *valameita*), sitten tulevat mukaan *ia*-nominin (*asseita* 'asioita', *tukeita* [mon. part. sukunimestä Tukia]), *io*, *iö* -nominin (*kalleihe* 'kallioihin', *sikeitä* 'sikiöitä') ja *ias*-loppuiset nominin (*kauppeita*). Samoin **ya*, *yä* -nomineista analogisesti *s*-loppuisina esiintyvät Savonlinnan seudulla vain muutamat (puunnimet *katas*, *petäs* ja *pihlas* sekä lisäksi *veräs*); analogia ei ole ulottunut koko vartalotyyppeihin (esim. sanoihin *apaja*, *käräjä*, *pitäjä*).

Se että analoginen muutos koskee vain osaa jostakin kokonaisuudesta, näkyy myös murremaantieteellisestä levikistä. Analogisen muodosteen esiintymäalue on tavallisesti suppeampi kuin mallin antaneen muodon alue. Esimerkiksi *mehtä* : *mehän* -vyöhyke on

tuntuvasti pienempi kuin *lehti* : *lehen* -alue, ja vielä tätäkin suppeampi levikki on *riiht(i)* : *riihen* -taivutuksella (kartta 2). Ilmiön suppea-alaisuus on usein merkki nuoresta iästä (ks. esim. Lehtimäki 1972: 132); innovaation tavoin ahdasalaisena voi tosin esiintyä myös väistyvä piirre, relikti.

Frekvenssi säätelee analogiaa yleensä siten, että analoginen vaikutus leviää suurtaajuisista muotoryhmistä pientaajuisiin. Siten esimerkiksi yksikkömuodoista voidaan omak-sua piirteitä monikkoon, indikatiivista muihin moduksiin, preesensistä muihin tempuk-siin ja 3. persoonasta muihin persoonamuotoihin. (Mańczak 1980: 284–285.) Savonlin-nan seudun murteissa jälkitavujen *ea*, *eä* ja *oa*, *öä* -yhtymien edustus on saanut aikaan paradigmansisäistä analogiaa, joka näyttää lähteneen liikkeelle yks. partitiivista (esim. yks. part. *onnii* 'onnea' → yks. gen. *onnin*; yks. part. *paljuu* → *palju(n)* 'paljon'. Partitiivi onkin obliikvisijoista yleisin; koko sijataivutuksessa sitä yleisempi on nominatiivi (Räsänen 1972: 379, 382–387). Verbiparadigmoissa puolestaan taajaan käytetty 1. infinitiivi voi toimia mallina 2. infinitiiville (esim. *takkuu^x* 'takoa' → *takkuissa*).

Pientaajuisien muotojen herkkyys analogialle voi Terho Itkosen mukaan (1976: 53) johtua siitä, että tavallisten sanojen tavalliset muodot ovat muistissa kokonaisuuksina, kun taas harvinaisten sanojen harvinaiset muodot tuotetaan puheessa joka kerran erikseen. Niiden muodostuksessa ovat apuna konkreettinen mallitaivutus tai kielitajun abstrahoi-mat taivutuskaavat. Siten analogiset poikkeamat olisivat odotuksenmukaisimpia harvinais-sissa sanoissa ja erityisesti vielä niiden harvinaisissa muodoissa tai käyttöyhteyksissä. Mańczakin analogialakien mukaan suurtaajuisimmat muotoryhmät ovat vahvoja kahdel-la tapaa: ne pystyvät mukauttamaan kaltaisikseen muita muotoryhmiä mutta toisaalta itse välttymään analogialta. Tätä säännönmukaisuutta aineistoni analogiatapaukset eivät aina näytä noudattavan, sillä yleisin sijamuoto nominatiivikin voi altistua analogialle, kuten sanoissa *soittu* 'soitto' ja *rohtu* 'rohto' (vrt. yks. part. *soittuu*, *rohtuu*). Vastaavanlaisia ovat *riiht(i)*, *louht(i)* ja *tuoh(i)*, joiden nominatiiviin on omaksuttu konsonanttiyhtymä niitä taivutukseltaan muistuttavien vartalotyyppien mukaisesti.

Välimurteissa yksi analogian perusedellytyksistä on luontainen variaatio ja vaihtoehto-jen runsaus, jota on myös yksityisessä idiolektissa. Sellaiset analogiat kuin *hommuu* 'hom-maa', *tappuu^x* 'tappaa' ja *palju(n)* 'paljon' kertonevatkin siitä, että idiolektissa on painet-ta yhä useammin käyttää *uu*-varianttia *oo*:n sijasta (*peltoo* ~ *peltuu*, *sannoo^x* ~ *sannuu^x*). Koko murreyhteisössä tämä merkitsisi vähittäistä siirtymistä *oo*-valtaisesta edustuksesta *uu*-valtaisuteen. Muutosta jarruttavat kuitenkin Savonlinnan seudun nykymurteissa *oi*-vartalot, jotka näyttäisivät mukautuvan *o*-vartaloiden taivutukseen *oo*-vaiheen kautta (esim. yks. partit. *taloja* → *talloo* → *talluu*, inf. *kertoja^x* → *kertoo^x* → *kertuu^x*; tarkemmin Palan-der 1996: 61–62). *hommuu*-tyyppisiä analogisia muotoja on merkitty Savonlinnan seu-dun pohjois- ja itäosista, ja erityisesti pohjoisten Savonrannan ja Enonkosken esiintymät näyttäisivät olevan osoituksena siirtymävaiheen aiheuttamasta horjunnasta. *uu*-edustus ei tosin ole yksinomaista etelämpänäkkään eikä myöskään itäpuolisissa naapurimurteissa, joissa tällaista analogiaa tavataan. Idiolektissa nämä horjahtelut edellyttävät vaihtelun ainakin jonkinasteista tiedostamista, voidaanhan näköjään synnyltään millainen jälkita-vujen *oo* tahansa korvata *uu*:lla. Puhuja on tavallaan jokaisen potentiaalisen *oo*-esiinty-män kohdalla valintatilanteessa, ja kun murteessa on pyrkimystä muutokseen, tässä pai-neessa tapahtuu silloin tällöin virheyleistyksiäkin.

Savonlinnan seudun murreaineisto osoittaa, että yleensä taajakäyttöiset tapausryhmät

▷

(vartalotyypit tai taivutusmuodot) levittävät analogista vaikutusta harvemmin käytössä oleviin muotoihin. Analogiaa voivat kuitenkin samanaikaisesti ohjailia useat syyt. Monet analogiset muodosteet ovat seurausta vaihtelusta ja oireilevat muutosta, joka voi jäädä tilapäiseksi tai säännöllistyä jossain kohdassa murreksysteemiä.

LÄHTEET

- ANTTILA, RAIMO 1977: *Analogy. Trends in linguistics. State-of-the-Art Reports 10.* Mouton Publishers, The Hague.
- 1996: *Analogical change.* Käsikirjoitus.
- BLOOMFIELD, LEONARD 1979 (1933): *Language.* 14. painos. Allen & Unwin, London.
- FORSBERG, HANNELE 1988: *Pohjois-Karjalan murrenäytteitä. Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö, Joensuu.*
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus.* WSOY, Helsinki.
- ITKONEN, TERHO 1964: *Proto-Finnic final consonants. Their history in the Finnic languages with particular reference to the Finnish dialects I:1.* Helsinki.
- 1976: *Syntaktisten vaikutusyhteyksien luonteesta.* – *Virittäjä* 80 s. 52–81.
- JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavujen i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa.* SKST 496. SKS, Helsinki.
- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto.* SKST 188. SKS, Helsinki.
- 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon.* SKST 188. SKS, Helsinki.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1972: *Eräitä Uudenmaan murteiden infinitiivijärjestelmän erikoisuuksia.* – *Virittäjä* 76 s. 122–145.
- LESKINEN, HEIKKI 1963: *Luoteis-Laatokan murteiden äännehistoria I. Konsonantit.* SKST 275. SKS, Helsinki.
- MA = Muoto-opin arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Helsingin yliopisto. Helsinki.
- MAŃCZAK, WITOLD 1980: *Laws of analogy.* – Jacek Fisiak (toim.), *Historical morphology. Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 17 s. 283–288. Mouton Publishers, The Hague.
- MCMAHON, APRIL M. S. 1994: *Understanding language change.* Cambridge University Press, Cambridge.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit.* SKST 375. SKS, Helsinki.
- 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria II. Vokaalit.* SKST 599. SKS, Helsinki.
- MÄKELÄ, MATTI 1993: *Suomen murteiden kin ja kaan, kään -liitteet. Morfologia ja leksikko.* SKST 591. SKS, Helsinki.
- NA = Nimiarkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- OJANSUU, HEIKKI 1915: *Äännehistoriallisia lisiä suomen murteiden tuntemiseen.* Suomi IV:14, Helsinki.
- PALANDER, MARJATTA 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa.* SKST 648. SKS,

Helsinki.

- PAUNONEN, HEIKKI 1974: Monikon genetiivin muodostus suomen kielessä I. SKST 317. SKS, Helsinki.
- 1976: Allomorfiin dynamiikkaa. – Virittäjä 80 s. 82–107.
- RUOPPILA, VEIKKO 1937: Kaakkois-Suomen murteista. – Virittäjä 41 s. 58–71.
- 1955: Äyrämöismurteiden äännehistoria. SKST 245. Helsinki.
- RÄISÄNEN, ALPO 1972: Kainuun murteiden äännehistoria I. Vokaalisto. SKST 307. SKS, Helsinki.
- RÄSÄNEN, SEPPO 1972: Kainuun murteiden kaasussyntaksi. SKST 308. SKS, Helsinki.
- SALOHEIMO, VEIJO 1974: Muuttoliikkeet Pohjois-Karjalassa 1600-luvulla. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja n:o 8. Joensuun korkeakoulu, Joensuu.
- 1986: Pohjois-Karjalan historia II. 1617–1721. Toinen, korjattu painos. Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö, Joensuu.
- 1990: Savon historia II:2. Savo suurvallan valjaissa 1618–1721. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja n:o 11. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- SKES = Suomen kielen etymologinen sanakirja I–VII. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII,1–7. Suomalais-ugrilainen Seura, Vammala & Helsinki 1981–87.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Helsingin yliopisto. Helsinki.
- SKOUSEN, ROYAL 1989: Analogical modeling of language. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- STURTEVANT, EDGAR H. 1947: An introduction to linguistic science. Yale University Press, New Haven.
- TRUDGILL, PETER 1986: Dialects in contact. Language in Society 10. Basil Blackwell, Oxford.
- 1988: Dialect contact and interdialect in linguistic change. – Jacek Fisiak (toim.), Historical dialectology. Regional and social. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 37 s. 547–563. Mouton de Gruyter, Berlin.
- TURUNEN, AIMO 1959: Itäisten savolaismurteiden äännehistoria. SKST 253. SKS, Helsinki.
- VIRTARANTA, PERTTI 1962: Über die Partikeln auf *-li* in den ostseefi. Sprachen. – Commentationes fenno-ugricae. In honorem Paavo Ravila s. 625–669. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 125. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- VUORINIEMI, JORMA 1947: Punkaharjun murteen äänneoppia. Pro gradu -työ. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

CASES OF ANALOGY
IN THE TRANSITIONAL DIALECTS
OF THE SAVONLINNA DISTRICT

The article concerns the set of transitional dialects found in the Savonlinna district comprising part of the Savo dialects, and the district's nearest neighbouring dialects. Typical of the dialects of the Savonlinna district is an abundant variation in phonological and morphological characteristics. This is a consequence of the competition between the underlying language forms — Karelian and Savo — which has existed in the area at least since the seventeenth century. The variation present has provided the preconditions for the creation of many kinds of analogical formations. The motivating factors in this are:

1) Tendency towards a consistent paradigm. E.g. the change of the vowel combination *oa* to *uu* in second and later syllables may have caused a change in the vowel of a stem (1st infinitive *takkuu** 'takoa' ['forge'] → 2nd infinitive inessive *takkuissa* 'takeessa'; partitive singular *soittuu* 'soittoa' ['music playing'] → nominative singular *soittu*).

2) Pressure from morphological group. E.g. for the verbs *tulla* ('come'), *mennä* ('go'), *panna* ('put'), *haista* ('smell') and *päästä* ('get to'), analogical forms of the present potential mood with vowel stems are used (*tulenoon*, *mänenöön*). The models for this have been forms of the potential mood for verbs with two-syllable vowel stems (e.g. *hakenoon*). The ultimate reasons for the change are primary gemination and the tendency towards loss of final *-n*, which in the verbs *tulla*, *mennä* and *panna* could cause syncretism with the corresponding indicative forms.

3) Influence of stems which resemble each other. E.g. nominative *riiht(i)* pro *riih(i)* ('drying barn'); this analogy arises from the influence of stems which are affected by consonant gradation of the combination *ht* (*lehti* : *lehen* ['leaf'] → *veiht(i)* 'veitsi' ['knife'] : *veihen* → *riiht(i)* : *riihen*), which corresponds to the late Proto-Finnic *ht* or the Savo *ts*.

4) Interaction of two sandhi phenomena. There is a tendency in the area for both final *-n* and **-k* to be lost, which has meant that certain suffixes ending in *-n* have turned into suffixes ending in **-k* (e.g. illatives ending in *-sen*, adverbs ending in *-ten*, *-isin*). Correspondingly, the suffixes *-kin* and *-kaanl-kään* which generally end in **-k* can end in *-n*, which might represent the late return of the final consonant.

5) Contamination. E.g. the *oi* and *ei* diphthongs correspond to the *ai* and *äi* diphthongs, especially in the 2nd infinitive inessive and instructive forms. The diphthongs represent compromises between the Karelian and Savo forms (Karelian *andoaśśa* + Savo *antaissa* → *antoissa* 'antaessa' ['while giving']).

In particular, changes in the vowels of second and later syllables have led to contamination between inflection types. On the basis of the *-ii* that appears in inflection in the singular, the inflection of nominals ending in

-*ea*, -*eä*, -*io*, -*iö*, -*ia*, -*is* and -*ias* has overlapped, which has caused variation in plural forms (e.g. *kallioita* → *kalleita* 'kallioita' ['rocks'], *ruumiita* → *ruumeita* → *ruumioita* 'ruumiita' ['bodies']). Analogy is generally taken from high-frequency cases and is applied to low-frequency cases, but exceptionally even the nominative, the most frequently used form in the paradigm, becomes predisposed to analogy.■

Kirjoittajan osoite (address):

Suomen kielen laitos, PL 111, 80101 Joensuu

Sähköposti: *Marjatta.Palander@Joensuu.Fi*